

ადამიანური კაპიტალი როგორც ეკონომიკური კატეგორია

ნატო ჩიკვილაძე
სტუ-ს პროფესორი

სანდრო ხუციშვილი
სტუ-ს დოქტორანტი

რეზიუმე

მოცემულია ეკონომიკური კატეგორიის „ადამიანური კაპიტალის“ მახასიათებლები და მისი როლი შრომის მწარმოებლურობაში. განიხილება ადამიანური კაპიტალის თეორიის შექმნისა და განვითარების საკითხები, ხაზგასმულია მისი პერსპექტიული მიმართულებანი. განისაზღვრა ადამიანური კაპიტალის როლი ეკონომიკის განვითარებაში

საკვანძო სიტყვები: ადამიანური კაპიტალი, ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში, უკუგების ნორმა

HUMAN CAPITAL AS AN ECONOMIC CATEGORY

Nato Chikviladze - GTU of Professor
Sandro Khutsishvili - PhD student of GTU

RESUME

The characteristics of the economic category “human capital” and its role in labor productivity are given. The emergence and development of the theory of human capital is discussed, emphasizing its perspective directions. The role of human capital in the development of the economy was defined.

Key words : Human capital, Investments in human capital, rate of return.

* * * *

ადამიანური კაპიტალი შეიძლება განიხილოთ, როგორც ჯანმრთელობის, ცოდნის, უნარ-ჩვევების, შესაძლებლობების, მოტივაციის მარაგი, ჩამოყალიბებული (განვითარებული) ინვესტიციების შედეგად და დაგროვილი სუბიექტის მიერ, რომელიც მიზანმიმართულად გამოიყენება საზოგადოებრივი წარმოების ამა თუ იმ სფეროში და ხელს უწყობს მისი პროდუქტიულობის და შემოსავლების ზრდას. პიროვნულ დონეზე ადამიანურ კაპიტალს უწოდებენ ცოდნასა და უნარ-ჩვევებს, შეძენილ განათლებისა და პრაქტიკული გამოცდილების საფუძველზე, რომლის წყალობითაც სუბიექტი ყალიბდება, როგორც საზოგადოებრივი ფასეულობა. მიკროეკონომიკის თვალსაზრისით, ადამიანური კაპიტალი არის სუბიექტის კვალიფიკაცია, პროფესიული უნარები და მისი მიღწევები პროფესიულ საქმიან-

ობაში. ადამიანური კაპიტალის თეორია სწავლობს ადამიანური რესურსების თვისებრივი გაუმჯობესების პროცესს, როგორც შრომის მიწოდების ანალიზის ერთ-ერთ ცენტრალურ განყოფილებას. ამ მხრივ, პერსპექტიული სფეროებია შრომის ბაზარზე აგენტების ქცევის საინვესტიციო ასპექტების გამოყოფა; მიმდინარე მაჩვენებლებიდან მთელი სასიცოცხლო ციკლის მომცემ მაჩვენებლებზე გადასვლა; ადამიანის დროის, როგორც ძირითად ეკონომიკურ რესურსად აღიარება.

ადამიანური კაპიტალის თეორიამ განმარტა: განათლების წვლილი ეკონომიკურ ზრდაში, საგანმანათლებლო და სამედიცინო მომსახურებაზე მოთხოვნა, შემოსავლების ასაკობრივი დინამიკა, განსხვავებები ქალისა და მამაკაცების შრომით ანაზღაურებაში და ა.შ.

ადამიანური კაპიტალის თეორიის განვითარება მიმდინარეობდა ნეოკლასიკური მიმართულებით. ბოლო ათწლეულებში აქტუალურია ნეოკლასიკური ინდივიდების ქცევის ოპტიმიზაციის პრინციპი, რომელმაც გავრცელება ჰპოვა განათლების, ჯანდაცვის და სხვა სფეროებშიც. ადამიანების შესაძლებლობების, ცოდნის, უნარებისა და მოტივაციების ფორმირება, ისევე როგორც ფიზიკური ან ფინანსური კაპიტალის დაგროვება, ასოცირდება მიმდინარე მოხმარებიდან თანხების გადანაწილებასთან, მომავალში დამატებითი შემოსავლების მისაღებად. ადამიანური ინვესტიციების ყველაზე მნიშვნელოვანი სახეობაა: განათლება, წარმოების პროცესში ჩართვისათვის მომზადება, მიგრაცია, ინფორმაციის მოპოვება, ბავშვების დაზადება და აღზრდა.

ამასთან, ადამიანური კაპიტალი „ჩვეულებრივ“ კაპიტალთან არ შეიძლება სრულ შესატყვისობაში იყოს. პირველ რიგში, ადამიანი (განსხვავებით დაზგისა და აქციების პაქეტისაგან) არ შეიძლება იყოს ყიდვა-გაყიდვის საგანი. ბაზარი ადგენს ფასებს მხოლოდ ადამიანური კაპიტალის „ქირაზე“ (უკუგების ნორმის სახით), ხოლო მისი „აქტივების“ ფასები არ არსებობს, რაც დიდად ართულებს ანალიზს. მეორეც, ადამიანურ კაპიტალს შეუძლია გაზარდოს საქმიანობის ეფექტურობა, როგორც ბაზარზე, ასევე არასაბაზრო სექტორშიც, ხოლო მისგან მიღებულ შემოსავალს შეიძლება ჰქონდეს, როგორც ფულადი, ასევე არაფულადი ფორმა. ამრიგად, ადამიანში ინვესტიციის სამომხმარებლო ასპექტები არანაკლებ მნიშვნელოვანია წარმოების ასპექტზე და მაინც, ძირითადად, ადამიანური კაპიტალი ფი-

ზიკურს ნააგავს: ის წარმოადგენს ხანგრძლივად გამოსაყენებელ სიკეთეს, მოითხოვს შენახვის ხარჯებს და შეიძლება მოძველდეს კიდევ ფიზიკური ცვთვის დაწყებამდე.

უკუგების შიდა ნორმა (აღამიანური კაპიტალის თეორიის ძირითადი კონცეფცია) განისაზღვრება კაპიტალზე მოგების ნორმის ანალოგიურად, რაც შესაძლებელს ხდის აღამიანური ინვესტიციების ეფექტურობის შეფასებას განათლებასა და სწავლებაში. ისინი გამოდიან მოსაზრებიდან, რომ სწავლებასა და განათლებაში ინვესტიციების განხორციელებისას სტუდენტი და მათი მშობლები იქცევიან რაციონალურად, აფასებენ შესაბამის სარგებელს და ხარჯებს, ადარებენ მოსალოდნელი ანაზღაურების ზღვრულ მაჩვენებელს ალტერნატიული ინვესტიციების მომგებიანობას. იმისდა მიხედვით, თუ რა არის ეკონომიკურად მიზანშეწონილი, მიიღება გადაწყვეტილება სწავლის გაგრძელების ან მისი შეწყვეტის შესახებ. ამრიგად, უკუგების შიდა ნორმის საშუალებით რეგულირდება ინვესტიციების განაწილება განათლების სხვადასხვა ფორმასა და დონეს შორის, ასევე განათლების მთლიან სისტემასა და დანარჩენ ეკონომიკას შორის. უკუგების ნორმა გამოითვლება ორი მიდგომის საფუძველზე. პირველი, ემყარება სარგებლისა და ხარჯების პირდაპირ გაზომვას.

მაგალითად, უმაღლესი განათლებით მიღებული შემოსავალი შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც უმაღლესი და საშუალო სკოლის განათლების მქონეთა სამი დღეშიო ხელფასებს შორის სხვაობა. გარდა პირდაპირი ხარჯებისა, ხარჯებში შედის დაკარგული შემოსავალი, რომელიც სტუდენტმა არ მიიღო სწავლების წლებში (არსებითად ისინი ზომავენ სტუდენტის დროის ღირებულებას აღამიანური კაპიტალის შესაქმნელად). დაკარგული შემოსავალი შეადგენს სწავლების მთლიანი ხარჯების ორ მესამედს. უკუგების შიდა ნორმა შეიძლება გავიგოთ, როგორც დისკონტირების განაკვეთი, რომლის დროსაც განათლების სარგებლისა და ხარჯების მოცემული ღირებულებები თანაბარი იქნება. მეორე მიდგომა ემყარება, ე.წ. წარმოების ფუნქციის პარამეტრების შეფასებას, რომელიც აღწერს ინდივიდის ხელფასის დამოკიდებულებას მის განათლების დონესთან, სამსახურში მუშაობის ხანგრძლივობასთან და ა.შ.

ჯ.მინცერმა დაამტკიცა, რომ ასეთი მოდელის ფარგლებში, კოეფიციენტი საგანმანათლებლო ცვლადის წინ ექვივალენტურია განათლებაზე დახარჯული შემოსავლების უკუგების შიდა ნორმისა, რაც მნიშვნელოვნად ამარტივებს ინვესტიციების ეფექტურობის შეფასებას განათლებაში. ინვესტიციების მოცულობა წარმოებაში სწავლებაზე, პრინციპში შედარებულია საგანმანათლებლო დაწესებულებაში განხორციელებულ ინვესტიციებთან და მათი ანაზღაურების მაჩვენებლები შედარებადი.

გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ითვლებოდა, რომ განათლებული მუშაკების მაღალი ხელფასი შეიძლება არა იმდენად მოწმობდეს მათ მიერ შეძენილი განათლებისა და უნარების სარგებლიანობას, არამედ იყოს მათი ბუნებრივი ნიჭის ან უფრო უზრუნველყოფილი ოჯახების წარმომადგენლობის შედეგი. მაგრამ ემპირიულმა ანალიზმა აჩვენა, რომ შესაძლებლობები და სოციალური წარმოშობის ფაქტორები არ თამაშობენ მნიშვნელოვან როლს. მათი გავლენა განათლების მოცულობისა და ხარისხის მიხედვით მიღებულ შემოსავალზე არაპირდაპირია. სამრეწველო (ინდუსტრიული) სწავლება გულისხმობს, როგორც ორგანიზაციაში მომზადებას, ასევე მუშაობის პროცესში გამოცდილების მიღებას. გ.ბეკერმა გამოავლინა განსხვავება აღამიანში სპეციალურ და ზოგად ინვესტიციებს შორის (მოგვიანებით ზოგად და სპეციფიკურ რესურსებს შორის განსხვავება ფირმის გაჩენის თეორიის საფუძველი გახდა). სპეციალიზებული სწავლება მუშებს აძლევს ცოდნასა და უნარებს, რომელიც ხშირად წარმოადგენს ინტერესს მხოლოდ იმ ორგანიზაციისთვის, სადაც ისინი მიიღეს სამუშაოდ. სწავლების პროცესში მიღებული ცოდნა და უნარები შეიძლება გამოყენებული იქნეს სხვა ორგანიზაციებშიც. სპეციალური აღამიანური კაპიტალის კატეგორია საშუალებას იძლევა ავსხნათ, თუ რატომ არის ერთსა და იმავე ადგილას მომუშავე გრძელვადიანი სამუშაო გამოცდილების მქონე მუშაკთა შორის კადრების დენადობა დაბალი და ვაკანსიების შევსება რატომ ხდება შიდა კადრების დანიშნულებით და არა გარედან, სამუშაო ძალის ბაზარზე დაქირავების საფუძველზე. აღამიანური კაპიტალის თეორიის წყალობით, ამ სფეროში ინვესტიციები განიხილება, როგორც ეკონომიკური ზრდის წყარო და, არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე ჩვეულებრივი კაპიტალის დაბანდება.

თ.შულცმა, ჯ.კენდრიკმა და სხვა მეცნიერებმა შეაფასეს განათლების წვლილი ეკონომიკურ ზრდაში. მათ მიერ დადგენილია, რომ მე-20 საუკუნის განმავლობაში აღამიანური კაპიტალის დაგროვებამ გადააჭარბა ფიზიკური კაპიტალის დაგროვების მაჩვენებელს.

ე.დენისონის გამოთვლით, ერთ სულ მოსახლეზე შემოსავლების ზრდა აშშ-ში. ომის შემდგომ პერიოდში იყო 15-30% მუშაკთა განათლების ზრდით განპირობებული. ჰონკონგის, სინგაპურის, სამხრეთ კორეის გამოცდილება ადასტურებს, რომ განათლებასა და ჯანმრთელობის დაცვაში ინვესტიცია ეკონომიკური განვითარების ყველაზე ეფექტური სტრატეგიაა. ეკონომიკური უთანასწორობის პრობლემის ანალიზისას გ.ბეკერმა შექმნა პირადი შემოსავლების განაწილების უნივერსალური მოდელი. აღამიანურ კაპიტალში ინვესტიციაზე მოთხოვნის მრუდის განსხვავებული მდებარეობა გამოხატავს მოსწავლეთა ბუნებრივი მონაცემების უთანასწორობას, ხოლო მიწოდების მრუდები ასახავს მათი

ოჯახების უთანასწორობას ფინანსური რესურსების ხელმისაწვდომობაში. ადამიანური კაპიტალისა და აგრეთვე შემოსავლების განაწილება დამოკიდებულია ინდივიდუალური მრუდების განლაგებაზე. განსაკუთრებით ღრმა უთანასწორობა აღინიშნება მიწოდებისა და მოთხოვნის მრუდების კორელაციის შემთხვევაში, როდესაც მდიდარი ოჯახების ადამიანები დაჯილდოვებულნი არიან დიდი შესაძლებლობებით.

ბ.ბეკერის მიერ მოცემული მოდელი ხსნის არა მარტო შრომითი შემოსავლების უთანაბრობას, არამედ უთანაბრობას საკუთრების საკითხშიც. შესაბამისად, ოჯახების რაციონალური სტრატეგია შემდეგში მდგომარეობს: პირველ რიგში, უნდა მოხდეს ინვესტირება ბავშვების ადამიანურ კაპიტალში, ვინაიდან ამონაგები აქედან შედარებით მაღალია. შემდგომ, კლებადი თანმიმდევრობით ის გაუთანაბრდება სხვა აქტივების უკუგების ნორმას, მაშინ უნდა გადავერთოთ სხვა აქტივების ინვესტირებაზე, რათა შემდგომში გადავცეთ ის ბავშვებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ ოჯახები, რომლებიც მემკვიდრეობას უტოვებენ შვილებს, ახორციელებენ ოპტიმალურ ინვესტირებას მათ ადამიანურ კაპიტალში, მაშინ, როცა ოჯახი არ უტოვებს შვილებს მემკვიდრეობას,

ხშირად არ ახდენენ საკმარის ინვესტირებას მათ განათლებაში.

ადამიანური კაპიტალის თეორიაში განხორციელებულმა იდეებმა მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინეს სახელმწიფოების ეკონომიკურ პოლიტიკაზე. მათი წყალობით შეიცვალა საზოგადოების დამოკიდებულება ადამიანში ინვესტირების მიმართ, მასში დაინახეს ინვესტიციები, რომელიც უზრუნველყოფს წარმოების (თანაც გრძელვადიან) ეფექტს.

ამ ყველაფერმა ხელი შეუწყო განათლებისა და სწავლების სისტემის დაჩქარებულ განვითარებას მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში. კერძოდ, სწავლების პროგრამებს განიხილავდნენ, როგორც ეფექტურ საშუალებას სიღარიბის წინააღმდეგ ბრძოლაში, ის უფრო უკეთესი საშუალებაა, ვიდრე შემოსავლების პირდაპირი განაწილება.

აღმოჩნდა, რომ ეკონომიკური უთანასწორობის საყოველთაოდ მიღებული შეფასებები, დაფუძნებული მიმდინარე და არა სამიღლეშიო შემოსავლების გაზომვაზე, გადამეტებულია. ახალგაზრდობა, რომელიც ახდენს თავის განათლებაში ინვესტირებას, შეგნებულად აძლევს უპირატესობას დაბალ მიმდინარე შემოსავალს იმისათვის, რომ, შემდეგ მიიღოს წვდომა მაღალანაზღაურებად სამუშაო ადგილებზე.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ნესტან გაფრინდაშვილი, ხარჯ-სარგებლიანობის ანალიზი (CBA), განსხვავება ფინანსურ და ეკონომიკურ ანალიზს შორის, პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი, თემატური პუბლიკაცია #01/20, 2020;
2. Shultz T. Investment in Human Capital, -N.Y.; London 1971 p.-26-28;
3. Кендрик Дж., Совокупный капитал США и его формирование, М. Прогресс, 1978, 275с.;
4. Беккер Г., Человеческий капитал/ США: экономика, политика, идеология, 1993 №11, URL <http://www.libertarium.ru/69974> (дата обращения: 01.06.2009).;
5. Денисон Э., «Анализ экономического роста США с 1929 по 1969», (Accounting for unite states. Economic Growth, 1929-69, 1974, с.46;
6. Посылкина О., Государственные инвестиции в Человеческий капитал, Москва, ММУ, 2015